

Ferenc pápa beszéde a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen és annak filozófiai háttere

Félix Bernát

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

Pope Francis' speech at Pázmány Péter Catholic University and its Philosophical Background.

Abstract: This essay is about a speech, which was presented by Pope Francis at Pázmány Péter Catholic University. In this study, I was interested in the philosophical side of the speech. The main arguments of the speech were about self-knowledge, contemplation, the different types of knowledge, and the problems of communities, which are mostly traditional philosophical questions. So I tried to explain the similarities between the speech of the Pope and the statements of very well-known philosophers, for example, Aristotle, Augustinus, Martin Heidegger, and Byung-Chul Han. I also tried to show that the Pope's statements do not require the acceptance of Christian teachings, we are talking about more general teachings here. I will also briefly touch on the importance of universities, which Pope Francis attached great importance to in his speech. In addition to these, it is important to analyse and understand the advice left to us by our Holy Father, which raises the question of what it means to know oneself. The question of self-knowledge was an unavoidable element of his speech at Pázmány, which is why it will be important in my study to deal in detail with the philosophical aspects of this question.

Absztrakt

Jelen dolgozatomban a filozófiai szemszögből igyekszem megvizsgálni a Szentatya által elmondottakat. A beszéd legfontosabb témái között számos olyan volt, amelynek a filozófiai vonatkozása rendkívül fontos: az önmegismerés, a szemlélődés, a tudás fajtái, vagy a közösségi kötelek elsorvadása mind-mind olyan téma, amelyről az egyes gondolkodóknak sok mondanivalója van. Írásomban Szent Ágoston, Martin Heidegger, Byung-Chul Han, valamint Arisztotelész gondolatait fogom megvizsgálni, mindezekkel remélhetőleg azt bizonyítva, hogy a Szentatya által elmondottak nem csak keresztény gondolkodók számára elfogadhatók, hanem a legkülönbözőbb korok szülöttei és filozófiák képviselői is megtalálhatnak benne olyan tartalmat, amellyel tudnak azonosulni. Az egyetemek jelentőségére is röviden kitérek, amelynek Ferenc pápa nagy jelentőséget tulajdonított beszédében. Ezek mellett, pedig fontos elemeznünk és megértenünk Szentatyánk ránk hagyott tanácsát, ami felveti a kérdést, hogy mit is jelent megismerni önmagunkat. Az önmegismerés kérdése kikerülhetetlen eleme volt a Pázmányon mondott beszédének ezért lesz az írásomban is fontos, hogy részletesen foglalkozzak a kérdés filozófiai vonatkozásaival.

Először Martin Heidegger, Spiegellel készített interjút tárgyalnám, amelyben a filozófus azt fejti ki, hogy a technika által okozott folyamatos funkcionálás¹ és az emberi élet mindinkább technikai jellegűvé válása eredményeként az ember elveszíti a kapcsolatát a természettel, a földdel és saját gyökereivel. A technika olyan mértékben

---

¹ A gondolkodás funkcionálissá válása azt jelenti, hogy az emberek a világot és a dolgokat elsősorban azok használati értéke és funkciója alapján értékelik, és elveszítik a mélyebb értelmüket és jelentésüket.

leváltotta az ember eddigi viszonyait, hogy ez vált a meghatározóvá. Már a funkcionális célok és érdekek váltak mértékadóvá, az eddigi természetes kapcsolatokkal szemben. Azaz mindent a hasznosságuk és céljuk határoz meg, miközben a régi értékek és emberi kapcsolatok leértékelődtek. Elveszik a kapcsolat a világ és az ember között, s mint ahogy Ferenc pápa kifejtette, teljesen megváltozott az ember szemlélete a dolgokról és ezzel együtt önmagáról is. Az ember „gyökértelenné” válik, mert az ősi kapcsolatai — amelyekhez hozzátartozott — elvesznek a technikai fejlesztések és a funkcionális racionalitás árnyékában. Az ember saját magával való kapcsolatát is elveszíti azáltal, hogy az élet egyre inkább technikai folyamatokra és célokra redukálódik (Heidegger, 1966). Ezért is ideillő ezen gondolat Heideggertől hiszen ő is rámutat önmagunk megismerésének fontosságára, ahogy a Szentatya is. Fontosnak tartottam a kereszténységen kívüli gondolkodásra is kitérni, hiszen ezzel rámutatunk azon tényre, miszerint ez nem csupán a keresztény világ krízise, hanem ugyanúgy egész világunké is.

Heidegger szerint az egyetemeknek kritikus szerepük van azáltal, hogy megőrzik és továbbadják az emberi kultúra mélyebb értékeit miközben szembe kerülnek a pusztán funkcionális szemléletmóddal. Az egyetem a tudás és a kultúra megosztásának a helye, amelynek a tovább örökítése a feladata. A reflektív és logikus gondolkodás kialakulását hivatott elősegíteni. Segít kritikai szemléletet nyújtani, amivel képesek vagyunk önmagunkat megtalálni, feltárni. Az egyértelmű, fundamentális kérdések feltevése a legfontosabb, ami jelenleg el van hanyagolva, és hajlamosak vagyunk csak a funkcionalitás alapján kérdezni. Jelentős például azon reflektív gondolkodás kérdése, hogy „ki vagyok én?”, amely önmagunk lényének lényegére kérdez rá. Ezen kérdések feltevése nélkül vakok vagyunk, pedig ez a kérdésfeltevés megy szembe azon gondolkodással, amit Ferenc pápa birtokló, daraboló gondolkodásnak mond, s mely ellen, ahogy láthatjuk Heidegger is küzdött. Nem szabad csupán a részekre fókuszálni, s a hasznosságot látni a dolgokban, hanem úgy kellene látni a világot és a dolgokat ahogy vannak. Magunkra ráébredve leszünk képesek kiemelni magunkat a materiális rabszolgaságából, hiszen aki csupán uralkodóan tekint a tárgyakra, az maga lesz szolga. Ahogy Heidegger, úgy Ferenc pápa is a dolgok mélyebb értelmének a fontosságát hangsúlyozza.

A Szentatya beszédének fontos eleme volt a delphoi jósa híres intelme, a „gnothi szaudon” („Ismerd meg önmagad!"). Az önmegismerés Heidegger filozófiájában is hangsúlyos elem, így érdemes munkásságnak ezen vonásait is összevetni a pápa szavaival. Az emberi létezés azért különleges, mert az ember képes önmagát vizsgálni, kérdéseket feltenni a létéről és aktívan részt venni a világban. Az ember egy kiemelt létező, aki képes a választásra. Egy olyan világba születik bele, amelyen belül fel kell ismernie magát és tudatosan választania, hogy önmaga legyen. Választása abban nyilvánul meg, hogy hogyan viszonyul az előtte álló lehetőségekhez és döntésekhez. Az ember tehát önmaga választja meg, hogy hogyan akar élni és miként viszonyul a világhoz (Heidegger, 2007). Kérdések feltevése nélkül tehát sosem lehetünk teljesen

önmagunk, így ez a téma kiemelt fontossággal rendelkezik. Azonban a legtöbb ember nem ismeri meg önmagát, s ahogy Heidegger is mondja: „Mindenki a másik, senki sem önmaga. Az akárki², akivel a mindennapi jelenvalólét ki-jére vonatkozó kérdést megválasztottuk, a senki, akinek a jelenvalólét az egymásköztlétben már mindenkor kiszolgáltatta magát.” (Heidegger, 2007, 148)

Heidegger ezen szövegei az önmagunk megismerésének fontosságát igyekeznek alátámasztani. Hogy választ kapjunk a legtöbb kérdésre előbb meg kell ismernünk önmagunkat, és ez természetesen más gondolkodóknál is hangsúlyos, ilyen filozófus Szent Ágoston is. Szerinte az ember a szíve mélyén Isten nyomaira lel. Az önmegértés és önismeret pedig fontos. eleme az elmélkedésnek, mivel az emberi lélek belső mélységeiben találkozik Isten jelenlétével. Az emberi szívben és lélekben megtalálható egy vágy Isten iránt.³ Az önismeret során felismerhetjük, hogy hiányzik valami az életünkből, és ez a hiányérzet vezethet bennünket az isteni teljesség felé. Az önmegértés és az önismeret segíthet felismerni ezt a vágyat és ráébredni, hogy az emberi lélek csak Istenben található meg teljes beteljesülését (Szent Ágoston, 1995). Az embernek el kell engednie a földi vágyait és elfordulnia a külső dolgoktól ahhoz, hogy Isten jelenlétét mélyebben megtapasztalhassa. Az önismeret által ráébredhetünk, hogy az anyagi dolgok nem tudják kielégíteni a lelkünk mélyebb vágyait, és így nyitottabbak lehetünk az isteni irányításra és kegyelemre. Imádság és csendes elmélkedés az, amellyel mélyebb kapcsolatba léphetünk Istennel.⁴ Az imádság és elcsendesedés hiányzik a társadalmunkból, hívta fel figyelmünket Ferenc pápa, amely meggátol sokakat attól, hogy megtaláljuk önmagunkat, s magát Istent is. Ahhoz, hogy Istent megismerjük, ahhoz előbb magunkat kell megismernünk. „Örök-új Szépség, későn, jaj későn kezdtelek szeretni! Bennem voltál, én meg künn! Künn kerestelek s torz mivoltommal berohantam ékes teremtett világodba. Velem voltál s én nem voltam veled. Teremtmények szakítottak el messze tőled, amik nélküled egyáltalán nem is volnának” (Szent Ágoston, 1995, 152).

Nincs idő elvonulni és szemlélődni mai korunkban, s ez egyre kevésbé jelentős társadalmunk számára. Nincs időnk önmagunkat vagy egyértelműnek tűnő dolgok legitimitását megkérdőjelezni, s így előre legyártott ideológiákat, válaszokat fogadunk el ebben a rohanó világban. Ez viszont nem kíván olyan állítás lenni, hogy régen minden jobb volt, csupán egy észrevétel a világ felgyorsulásáról és annak következményeiről, amelyeket Ferenc pápa is gyakran feszeget beszédében. A templomban való

---

² Akárkinek lenni annyi, mint az önállótlan és a nem-tulajdonképpeniség módjában lenni.

³ „Mikor téged, Uramat, Istenemet kereslek, tulajdonképpen a boldogságot keresem. Kereslek, hogy lelkem éljen.” (Szent Ágoston 1995, 148)

⁴ levegőről. Tegyük fel, hogy nem gondol az égboltozatra, sőt maga a lélek is hallgat önmagáról s a maga gondolata nélkül maga fölé emelkedik. Tegyük fel, hogy üres csend vált fel minden álmot, minden képzelődést, minden beszédet és jelet, egyszóval mindent, aminek el kell tűnnie, hogy a csendesség tökéletes legyen. Ha most ez az ember belehallgat a csendbe, megérti a mindenség szavát: 'Nem mi alkottuk magunkat, hanem ő alkotott minket, aki megmarad örökké.'” (Szent Ágoston, 1995, 128)

elcsendesedés már a társadalomtól egy messze álló létforma, s nem tűnik már természetesnek a mai ember számára. Nem véletlen, hogy Heideggert említettem az előzőekben, hiszen ő mutatott nagyon tisztán rá, hogy az „Akárkiben” való feloldódás, azaz a tömeg mozgásában való eltűnés nem egy autentikus formája a létezésnek, s a kellemetlenbe, felkavaróba kell kerülnünk, hogy válaszokat kaphassunk. Akik autentikusan akarnak létezni, azoknak tudatába kell lenniük önmaguk végességével és halandóságával. Tudatosan kell létezni, nem pedig csupán a tömeg sodrában megfulladni (Heidegger, 2007). A külső ember hajlamos az anyagi vágyakra és a fizikai örömökre, míg a belső ember az örökérvényűre vágyik. Az elmélkedés, valamint az imádság segíthetik az embert abban, hogy a külső és belső ember közötti feszültségeket áthidalja, és közelebb kerüljön Istenhez. Míg Isten szépsége benne van minden teremtett dologban és mind visszautalnak teremtőjükre, Istent legjobban önmagunkban fogjuk tudni megragadni (Szent Ágoston, 1995). „Az igazság pedig azt mondja nekem: ég és föld és bármely anyag nem lehet a te Istened! Saját természetünk is ezt magyarázza; akinek szeme van, láthatja, hogy az anyag mindig kisebb a részben, mint az egészben!” (Szent Ágoston 1995, 139)

Ágoston tagadhatatlanul az egyik legkiemelkedőbb alak a keresztény gondolkodás történelmében. Remekül összecseng mondanivalója érthető okokból Ferenc pápa beszédével, s könnyebben összeegyeztethetők a véleményeik. Az a típusú világszemlélet, amellyel Ágoston rendelkezett és hirdetett, pontosan az a gondolkodásmód, amit Ferenc pápa kívánatosnak tart. Ezen szemléletben intim kapcsolatban van az ember a világgal, s nem uralni akarja a dolgokat, hanem elmélyedni azokban, s szemlélni azokat. Tisztán látszódik ezáltal benne a kívánatos állapot, amit a Szentatya hirdetett. A régi bölcs írásait olvasva könnyebben érthetővé válik az elsajátítani kívánt létforma, és eszközöket kapunk a megszerzéséhez. Ezek mellett remekül szemlélteti a kívánt gondolkodásmód tartalmát és hasznosságát.

Ágoston és Heidegger műveiben felmerül a távolság az ember és a természet között, valamint az ember önmagával való kapcsolatának a hiánya. Rámutatnak arra, hogy az emberek inkább az anyagi és funkcionális célokra összpontosítanak, és elveszítik a mélyebb értékeket és kapcsolatokat. Heidegger azt fejt ki, hogy a technika áthatja az emberi létet és a mindennapi tevékenységeket. Ezzel összhangban Szent Ágoston is beszél az ember elvesztett kapcsolatáról a természettel és önmagával. Mindketten arra hívják fel a figyelmet, hogy az embernek el kell fordulnia a külső dolgoktól és a technikai funkcióktól, hogy az önmegértés, a belső elmélkedés révén megtalálja az önmagát és a világ mélyebb értelmeit. Heidegger arra ösztönzi az embereket, hogy lépjenek ki a tömegeből és merüljenek el az önmegértésben és a mélyebb kérdések vizsgálatában. Hasonló módon Szent Ágoston is azt tanítja, hogy az elmélkedés és az önmegértés által az ember képes elmozdulni a materializmus és a külső vágyak irányából.

Tekintsük meg most a következőkben, hogy milyen „dogmákkal” is kell szembenéznünk a mai társadalmunkban. Ferenc pápa ideológia gyarmatosításként jellemezte a kapitalizmus erdőtűz szerű terjedését, mely az egész világot elborította, s elterjesztette a „funkcionális” gondolkozást. A következőkben az „ideológiát”, úgy fogom meghatározni, mint egy átfogó rendszert vagy gondolkodásmódot, amely összekapcsolja az emberek politikai, filozófiai és egyéb meggyőződéseit (John Levi Martin 2015, 11–13). Ezeket az átfogó rendszereket, ha alaptézisként vannak értelmezve, akkor dogmatikussá válnak, hiszen nincsenek és nem is lehet megkérdőjelezni őket. A keresztény hit nem kívánja betanítani az igazságokat, hanem bátorítja az egyház tagjait ezeknek a megkérdőjelezésére, hiszen mindenkinek magának kell megtalálnia az Istent. Ahogy Szent Ágoston írásait megvizsgáltuk láthatjuk, hogy ezen folyamatnak mindig az emberben magában kell lezajlania, hiszen ettől lesz a hit erős. Szent Ágostont megelőzve még Szent Jusztinosz érvelt amellett, hogy a keresztény hit nemcsak vak hiten alapul, hanem logikus vizsgálattal is alátámasztható. Abban hitt, hogy az értelem és a logika segíthet a hit megértésében és a keresztény tanítások érvekkel való megerősítésében. Tehát a hit igazolása ugyanúgy fontos, mint a hit maga, hiszen nem megsemmisíti azt, hanem csak erősebbé teszi. Mindezeket az eredményeket pedig a filozófiai logikus gondolkodás segítségével kívánta valósággá tenni (XVI. Benedek pápa, 2009). Ágoston szintén hit a kettőnek szintézisében, viszont ugyancsak állította, hogy az értelmünk nem képes teljesen felfogni Istennek létét. Emellett viszont hasonló szükségességét érezte az értelem igazolásának.⁵

Ahogy Ágoston maga írta hamarosan megtérése után, a hit és az értelem „az a két erő, amelyek a tudáshoz vezetnek bennünket.” Ezzel kapcsolatban joggal őriz meg tekintélyét az a két ágostoni formula, amelyek a hit és az értelem szoros összetartozását fejezik ki: *crede ut intelligas* („higgy, hogy érts”) — a hit nyitja meg az utat az igazság kapuján való áthaladáshoz —, és az ettől elszakíthatatlanul érvényes *intellige ut credas* („érts, hogy higgy”) — keresd az igazságot, hogy megtaláld Istent és higgy (XVI. Benedek pápa, 2009, 217).

A Szentatya mondanivalójának fontos része volt a modern (kapitalista) berendezkedés kritikája, állítása szerint mindössze a szabadság illúziója és nem a valódi szabadság az emberek osztályrésze. Byung-Chul Han könyveinek gyakori témája az az új alávetettség, ami a szabadság képében hajtja az embereket rabigába. Han szerint öntudatlanul zsákmányoljuk ki magunkat, amikor például a munkanapokat nem tudjuk befejezni (itt érdemes belegondolni, hogy hány ember dolgozik naponta valóban annyit, amennyit a munkahelyén bent van, mennyire lehet a szabadidőben elszakadni a

---

⁵ „Szent Ágoston teljes lelki vándorútja ezért olyan modell nyújt, amely még ma is érvényes a hit és az értelem viszonyára. Ez a kérdés nemcsak a hívőket foglalkoztatja, hanem mindenkit, aki keresi az igazságot, mivel olyan téma, amely minden ember egyensúlya és végső rendeltetése szempontjából fontos. Ezt a két dimenziót, hitet és értelmet nem szabad elkülöníteni egymástól, vagy szembeállítani egymással, hanem inkább kéz a kézben kell járniuk.” (XVI. Benedek pápa 2009, 217)

munkahelyi hívásoktól, emailektől), de a filozófus szerint az a típusú berendezkedés, amiben mindenki a saját álmait hajszolja és a vállalkozásán keresztül valósítja meg magát, nagyban a depresszió népbetegségé válásának oka is.⁶ Han szerint az új szabadság mindössze abban áll, hogy a kapitalizmus az úr-szolga viszonyt egy személyen belülre zárta⁷, így aki komolyan haladni akar előre, vagyonosodni akar, profitot akar termelni a vállalkozásával vagy előléptetést szeretne, az plusz munkát végez és mivel az egyre fokozódó plusz munkák el nem végzése büntudattal, vagy a feljebb említett depresszióval járhat, talán nem túlzó egyetérteni a *Kiegészítés társadalma* című könyvében tett főbb kijelentésekkel:

A munka- és teljesítményelvű társadalom nem szabad társadalom. Új kényszerűségekkel ajándékozta meg önmagát. Az úr és a szolga párbeszéde végül nem azt a társadalmat eredményezi, amiben mindenki, aki szabad, pihenni is képes. Sokkal inkább egy olyan munkaelvű társadalmat eredményez, ahol az úr maga is szolgává lesz. Ebben a kényszerítő társadalomban mindenki a saját munkatáborát irányítja... (Byung-Chul Han 2019, 40)

Még egy másik, de nagyon hasonló gondolat a *Pszichopolitika* című írásából:

A neoliberalizmus, mint a kapitalizmus mutációja a munkából vállalkozót csinál. Nem egy kommunista forradalom, hanem a neoliberalizmus szünteti meg a mások által kizsákmányolt munkásosztályt. Ma mindenki a saját vállalkozásának önmagát kizsákmányoló munkása. Mindenki úr és szolga egy személyben. Az osztályharcból is önmagunkkal folytatott belső harc lesz. (Byung-Chul Han 2020, 12–13)

Byung-Chul Hannak *A rítus eltűnése* című könyvében is fontos megállapítás, hogy a szuverenitásunk valójában illúzió, aminek a termelékenység az oka: „Éppen a termelékenység pusztítja a szuverenitást, mint életformát. A szuverenitást új alávetettség váltja fel, amely mindazonáltal szabadságnak mutatja magát. A neoliberális teljesítményszubjektum annyiban abszolút szolga, amennyiben úr nélkül, önként zsákmányolja ki magát” (Byung-Chul Han, 2023, 64). Szerintem könnyen látható, hogy egy — alapvetően nem keresztény — filozófus számára is nagyon fontosak azok a gondolatok, amiket Ferenc pápa is megjegyzett előadásában.

De Han gondolatai a Szentatya más kijelentéseire is rímeltethetők. Talán nem meglepő a kijelentés, hogy a dél-koreai származású filozófus önmagunk kizsákmányolásával kapcsolatban azt is gyakran megjegyzi, hogy a munkának való ilyen feltétlen alárendelődés a társas kapcsolatok teljes elsorvadását eredményezi rendkívül sok esetben. Ferenc pápa is valami hasonlót jegyzet meg akkor, amikor az egyetemek fontosságát hangsúlyozta, szerinte is van valami a modern

---

⁶ „A depresszió ugyanakkor egyetlen immunológiai sémába sem illeszkedik. Abban a pillanatban tör elő, amikor a teljesítő alany már nem képes képesnek lenni. A depresszió mindenekelőtt az alkotó- és tetterő kifáradása” (Byung-Chul Han 2019, 26–27).

⁷ „A teljesítő alany megszabadult az uralkodó hatalomtól, amely munkára kényszerítette és kizsákmányolta. Csakis önmagának van alárendelve. A külső domináns hatalom kiesése azonban nem iktatja ki a kényszerszerkezetet. Hagyja a szabadságot és a kényszert egybeesni” (Byung-Chul 2019, 91).

berendezkedésben, ami gátolja azt, hogy igazán mély és valódi emberi kapcsolatok könnyen és spontán módon létrejöjjenek, ezek a gondolatok pedig mintha csak egyenesen a *Pszichopolitika* című Han könyvből származnának: „A szabadság alapvetően viszonyzó. Az ember csak egy sikerült viszonyban, boldogító együtt létben másokkal érzi valóban szabadnak magát. A totális elszigetelődés, amelyhez a neoliberais berendezkedés vezet, nem tesz valóban szabaddá minket” (Byung-Chul Han 2020, 9). Han élesen kritizálja a közösségi médiát és azt a neoliberais kapitalizmust is, amelyben ez a típusú elmagányosodás és elszigetelődés létre tudott jönni⁸, és Ferenc pápa beszédében is óva int, hogy ne legyünk a „kegyetlen kapitalizmus rabszolgái”.

Han egyik könyvének, a *Pszichopolitika* című kötetnek a dataizmussal foglalkozó része is olyan szegmens, ami bővelkedik az olyan megállapításokban, mint amelyek a Szentatya beszédében is elhangzottak: Ferenc pápa beszédében a tudásnak két formája van, az egyik olyan, ami elmerül a tárgyában, alázatosan viszonyul hozzá, ezáltal valóban kapcsolatteremtő módon jelentkezik. A tudás másik formája ezzel szemben mélyen uralomközpontú, a lényege, hogy minél több információt birtokoljon, gyűjtsön össze, és bontson szét. A tudás ezen fajtája nem megfigyelő módon lép fel, hanem elemez. Itt is olyan élménye lehet a Szentatya szavait hallgatónak, mintha Han beszélne, ugyanis a dél-koreai filozófus is nagyon hasonlóan ír: szerinte most az adatok korát éljük, azt az időszakot, amikor ez az elemekre bontott információ bizonyul a legértékesebbnek, de valójában a tudás ezen típusa nélkülözi az embert: „A pusztá adattömeg azonban, amely eközben felhalmozódik, nem válaszol a kérdésre: *ki vagyok én?*” (Byung-Chul Han 2020, 81). Han ezt a típusú berendezkedést egy második felvilágosodásként értékeli, amit azonban sürgősen követnie kellene egy harmadiknak, amely meghaladja a dataizmus tagadhatatlan hiányosságait: „A második felvilágosodás kulcsszava az átláthatóság. A számok transzparens közeget alkotnak, átlátszó és megbízható lencsét. A második felvilágosodás imperatívusza így hangzik: Mindennek adattá és információvá kell válnia” (Byung-Chul Han 2020, 77).

De miért is hiányos ez a dataista ideológia? Han szerint nagyrészt azért, mert szerinte a dataista metódusok lemondanak az emberi értelemről.⁹ Ennyiben lesz a dataizmus nihilizmus és dadaizmus egyszerre: teljesen lemond az értelmi összefüggésekről, ezáltal az *én*-t is számszerűsíti, számok sorozatává dehonesztálja a cselekvő egyéneket.

Bármennyire is meglepőek a Szentatya megoldásai, amelyeket a beszédben javasolt, hogy a fentebb említett problémákat hatékonyan tudjuk magunk mögött

---

⁸ „A gyenge kötődés következtében könnyű a libidót elvonni egy tárgytól, és helyette új tárgyakat megszállni. A hosszan tartó, fájdalmas „gyász munka” feleslegessé vált. A közösségi hálóban található „barátoknak” elsősorban az a szerepük, hogy fokozzák a narcisztikus önérzetet. Tapsoló tömeget képeznek, mely az áruként kiállított Egónak figyelmet szentel.” (Byung-Chul 2019, 82)

⁹ A dataizmus „teljesen lemond az értelemről. Az adatok és számok additívak, nem narratívák. Az értelem viszont narráción alapul. Az adatok az értelem hiányát töltik ki.” (Byung-Chul 2020, 80)

hagyni a mindennapi életben, ezek a megoldások főleg filozófiai alapokon nyugszanak. Persze már más tudományágak is sikeresen integrálták ezen megoldásokat: ilyen megoldás volt a beszédben is elhangzó szemlélődés, a lelassulás, vagy a csodálkozás. Talán eddig a csodálkozást nem kapcsoltam még semmilyen filozófushoz sem, annak ellenére, hogy a csodálkozás fogalma az egyik filozófiához leggyökeresebben kapcsolódó fogalom.¹⁰ De a csodálkozás hiánya és a modernizmus Byung-Chul Han filozófiájában is összeérnek, *A szép megmentése* című könyvében foglalkozik ezzel a témával a legbővebben a szerző. Han szerint a digitalizáció és a fogyasztói társadalom miatt lett minden „sima”, azaz minden konzumizálódott, semmi sem tud igazán kikököteni abból a taposómalomból, amit a fentebb említett rendszerek jelentenek: „Ma nemcsak a szép, hanem a csúnya is sima. A csúf is elveszíti az ördögi, a félelmetes vagy ijesztő negativitását, fogyasztási vagy élvezeti formulává simították” (Byung-Chul Han 2021, 15). Itt, Han jelen kontextusban, elsősorban a műalkotásokról, vagy a képi megjelenítésekről beszél, de persze így is kihallható a Szentatya és a dél-koreai filozófus gondolkodásának rokonsága: egy ilyen környezetben rácsodálkozni valamire olyan mély értelemben, mint ahogyan arra Arisztotelész gondolt, igen nehéz. Han számára a digitális felületek is olyan világot rejtenek, amelyek teljesen elsorvasztják ezt a csodálkozásra való hajlamot: „A természeti szép ellentéte a digitális szépnek. A digitális szépben teljesen meg van szüntetve a másik negativitása. Ezért lesz teljesen sima. Nem szabad szakadásnak lennie benne.” (Byung-Chul Han 2021, 37) Igen jól látható, az idézetből és szerintem sokak számára ismerős is ez a gondolat: a közösségi platformok, vagy az alapvetően cél nélküli böngészés az interneten megölik a kíváncsiságot, az ember toleranciaszintje igencsak megugrik és folyamatosan intenzívebb és intenzívebb benyomások vagy élmények kellenek ahhoz, hogy ne unatkozzunk. Így pedig az alapvetően természetesebb, de csodálkozásra méltó tárgyak teljesen kiszorulnak az életünkből.

Korábban már megemlítettem egy gondolatban, hogy Ferenc pápa, mint megoldást a szemlélődést és az elcsendesülést javasolja. Amellett, hogy itt is megtartom az írás ívét, azaz továbbra is a Szentatya gondolataira rímelő filozófiákat fogok mutatni, egy mondat erejéig megemlíteném, hogy az elcsendesülés és a szemlélődés nekem személyesen is igen fontos és nagyon jó tanácsnak gondolom (nem csak a fiatalok vagy egyetemisták számára). De mit is jelent pontosan a szemlélődés?

A szemlélődés abban áll, hogy az ember Istennél időzik, Isten jelenlétét éli át. A keresztény misztika különbséget tesz a (pszichikai igyekezet által) megvalósított szemlélődés és az (Isten által) belénk „öntött” szemlélődés között, amikor kegyesen Isten ismerteti meg magát az egyes emberrel. Ez utóbbi a voltaképpeni szemlélődés, amelyben az ember közvetlenül (tehát anélkül, hogy szellemi képességeit irányított, tárgyilag rögzített és közvetített módon működtetné) átengedi magát a lényegével

---

¹⁰ A csodálkozás, mint a filozófia kezdete Arisztotelészétől ered, talán az egyik legtöbbet idézett és legszélesebb körben elterjedt filozófiai szállóige.

együtt adott, de a kegyelem által felemelt transzcendenciájának (Rahner & Vorgrimler 1980, 640).

Persze a teológiai kisszótár nem lehet képes arra, és nem is várhatjuk tőle azt, hogy teljsen behatóan ismertesse ezt a fogalmat, alapvetően talán érdemes annyiban összefoglalni, hogy a szemlélődés a legtöbb filozófusnál valamiféle elcsendesedés, a külvilágon kívülre koncentráció. Talán mind a fentebb idézett fogalom, mind most az én rövid leírásom segít megmutatni azt, hogy a szemlélődés a legtöbbünk életéből hiányzik.

De azt, hogy az önmagunkkal foglalkozás igen fontos, már az antik filozófia egyik legjelentősebb alakja is felismerte, sőt filozófiájának egyik központi eleme a szemlélődés. Arisztotelész ugyanis háromfajta életviteli opciót különböztet meg: az egyik az élvezeteknek szentelt élet, a másik lehetőség a politikai vagy közéleti cselekvéseket középpontba állító életmód, míg a harmadik lehetőség a szemlélődő életet folytató emberé. Ezen boldogság felfogásban a szemlélődés lesz a legértékesebb.

A fentebb már említett szerzők közül Byung-Chul Han számára is a szemlélődés egy formája lesz a kiút az általa felvázolt — és a Szentatya által felvillantott problémákhoz nagyon hasonló — kérdésekre és egy különleges lelassulást szorgalmaz:

A lelassulás önmagában nem eredményez fenn-költ időt. A fenn-költ idő olyan idő, amely nem hagyja magát sem felgyorsítani, sem lelassítani. Az aktuálisan agyonfutott ún. akceleracionizmus nem ismeri fel, hogy a jelenlegi időválság nem fogható meg sem a folyamatok lassításán, sem a gyorsításán keresztül. Egy új életformára, egy új narratívára van szükségünk, amelyből egy másik idő, az élet egy másik tartalma indulhat ki, egy életforma, amely megvált minket száguldó bénultságunkból. (Byung-Chul Han 2019, 98)

Persze a fenn-költ idő ilyen távolságból tűnhet akár a szemlélődéstől valami nagyon idegennek, de talán két olyan érv állhat itt, ami meggyőző lehet azzal kapcsolatban, hogy Han is a szemlélődés egy típusára gondol. Egyrészt, a fenti idézet is mutatja, hogy Han az időből valamiféle kilépést szorgalmaz, nem elégszik meg azzal, hogy egyszerűen lassítjuk magunk körül az életet. Ez a szemlélődésre is száz százalékban igaz. Másrészt, Han sokszor idézi (lásd például: Byung-Chul Han 2019: 93 vagy 103.) a megoldásokat taglaló szövegrészeiben Arisztotelészt, aki pedig dedikáltan a szemlélődés fogalmával él. De Han akkor is nagyon közel kerül a szemlélődéshez, amikor a filozófiai életmódot, mint idiotizmust, mint a neoliberalizmus elhajlásaival szóba nem álló, onnan kivonuló életmódot jeleníti meg, ami kivonul és „a hallgatás, a csönd és a magány szabad tereit hozza létre, amelyekben lehetséges olyasmint mondani, amit tényleg mondani érdemes” (Byung-Chul Han 2020, 108).

Lezárásként egy olyan motívumot szeretnék még felmutatni, ami mind a kereszténység — és így Ferenc pápa —, mind Byung-Chul Han számára fontos: ez pedig a tűz, valamint ehhez kapcsolódóan a fény, a világítás motívuma. A filozófus számára nem is leginkább a szövegben jelenik meg hangsúlyosan a fény és a tűz, hanem a magyar kiadás borítóján: Han sok könyvén jelennek meg gyufák, de sosem égő, azaz fényt hordozó állapotban. Ez is jelzés, hogy a szerző szerint elérni kívánt állapotokhoz még

erőfeszítések megtétele szükséges (például a szemlélődés). Az egyik borítón egymáson hevernek a kiégett gyufaszálak (*Pszichopolitika*), egy másikon egymástól hermetikusan elszeparálva állnak a szintén fényüket veszített tárgyak (*A kiégés társadalma*) de olyan borító is van, amin az egyedül árválkodó lángja éppen kialudt, így a gomolygó füst is elének kerül (*A rítus eltűnése*).

És hogy a kereszténység számára miért kiemelten fontos a tűz vagy a fény jelképe. Nos a Szentírás hemzseg azoktól az analógiáktól, amiben a tűz vagy a fény valami jó, ami esetleg maga az Isten, vagy az emberben meglévő lehetőség, hogy Isten tervét valóra váltsa. Néhány példa: „Úgy fényljk a ti világosságotok az emberek előtt, hogy lássák a ti jó cselekedeteiteket” (Mt 5:16); „Hogy legyetek feddhetetlenek és tiszták, Istennek szeplőtlen gyermekei, az elfordult és elvetemedett nemzetség közepette, kik között fényletek, mint csillagok a világon” (Fil 2:15); „Ti vagytok a világ világossága.” (Mt 5:14). Szerintem ennyiből is világosan látszik, hogy a világítás lehetősége mind Han, mind a keresztény hagyomány számára nagyon fontos.

Végül röviden szeretném összefoglalni, hogy szerintem milyen gyakorlati tanulságokkal járt a Szentatya beszéde, valamint az említett gondolkodók tárgyalása, azon felül, hogy a pápa beszéde és az egyes filozófusok gondolatainak hasonlóságára — remélhetőleg — sikerült valamelyest rámutatnom. Talán a legfontosabb, hogy amíg nem vagyunk képesek feladni a birtoklás utáni vágyat és folytatjuk a töredékes szemléletét a világnak, addig soha nem leszünk elegek, hogy az egészet lássuk. A világot nem feltétlenül uralni kell, hanem harmóniában lenni vele. Ahogy uralni próbálunk sokszor dolgokat, paradox módon azok a dolgok kezdenek el uralni minket. Erre próbálnak minket tanítani a gondolkozók, mint Heidegger, Szent Ágoston és Ferenc pápa. Nem kell mindent hasznosságából kimenőleg értékelni, hanem meg kell látni az önmagában álló értékét, lecsupasztva. Az embernek sem hasznosságában van csupán értéke, hanem önmaga létezésében is már megtalálható az. Azáltal, hogy kinyitjuk a szemünket és kérdésre nyitjuk a szájunkat, úgy lehetőségünk nyílik Heidegger szavaival élve „Önmagunknak” lenni. Az igazság keresésének igényét kelti fel az egyetem és eszközöket ad számunkra, hogy ráléphessünk annak az útjára. Ki kell másznunk a barlangból, hogy láthassuk a világot teljes valójában¹¹ (vagy legalább megpróbáljuk megtenni azt). Istent keresnünk kell ahhoz, hogy megtalálhassuk. Önmagunkba tekintve pedig sikerrel járhatunk ezen fáradozásunkban. Egy újfajta gondolkozásra van tehát szükségünk, ami nem a birtokba vételre van fókuszálva, hanem a szemlélődésre.

---

¹¹ Platóni idézetre való utalás.

Irodalomjegyzék

- XVI. Benedek pápa (2002). Az egyházatyák Római Szent Kelemtől Szent Ágostonig. Szent István Társulat.
- Han, B. (2020). Pszichopolitika. Typotex.
- Han, B. (2019). A kiegészítés társadalma. Typotex.
- Han, B. (2021). A szép megmentése. Typotex.
- Han, B. (2023). A rítus eltűnése. Typotex.
- Heidegger, M. (2019). Lét és idő. Osiris.
- Heidegger, M. (1993). Már csak egy Isten menthet meg bennünket. Gondolat-jel.
- Martin, J. L. (2015). What is Ideology? *Sociologia, Problemas e Prácticas* (77), 9–31.
<https://doi.org/10.7458/SPP2015776220>
- Rahner, K. & Vorgrimler, H. (1980). Teológiai kiegészítő. Szent István Társulat.
- Szent Ágoston (1995). Szent Ágoston vallomásai. Szent István Társulat.